

KATARZYNA MAJBRODA

Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej UW, Wrocław

NOWE POLITYKI WRAŻLIWOŚCI ANTROPOLOGII
SPOŁECZNO-KULTUROWEJ W KONTEKŚCIE DZIEDZICTWA
RUCHU *WRITING CULTURE*

MAPA MYŚLI

W artykule tym dokonuję reinterpretacji i zarazem uzupełnienia swoich dotychczasowych rozważań o kontekstach i konsekwencjach zwrotu literackiego, tekstualnego i interpretatywnego, które dokonały się w historii antropologii społeczno-kulturowej za sprawą jej reorientacji na literaturoznawstwo i wyobraźnię filologiczną. Wspomniane zwroty splatają się z postmodernistycznym otwarciem dyscypliny (Majbroda 2016b), a także z wpływami dekonstruktywizmu i poststrukturalizmu, które wiązały się z krytyką dziedzictwa zwróconej ku literaturoznawstwu antropologii¹. Osią zawartych w nim rozważań jest namysł nad dziedzictwem książki *Writing culture. The poetics and politics of ethnography* (Clifford, Marcus red. 1986), a dokładniej rzecz ujmując, nad tzw. ruchem *writing culture*² oraz nad antropologią interpretatywną, które postrzegam jako jeden z najbardziej wyrazistych efektów pogranicznego usytuowania antropologii i literaturoznawstwa³. Wspomniane nurty traktuję jako kontekst do pokazania przemian o charakterze epistemologicznym, które obserwujemy w antropologicznej *praxis* osadzonej w określonych kontekstach politycznych i społecznych. Nie zajmuje mnie przy tym wieloaspektowa charakterystyka tych zwrotów dyscypliny, którym poświęciłam więcej uwagi w innych miejscach (Majbroda 2014, 2016a).

Przedstawiając konsekwencje wynikające dla antropologii z jej ulokowania na pograniczu z literaturoznawstwem, wybieram zaledwie kilka wątków, spośród których jedno, dotyczące przeobrażeń dyscypliny pod wpływem pojęć i koncepcji filologicznych, doczekały się już licznych omówień (Barański 1999; Brocki 2008; Burszta 1996; Czaja 2004, 2013; Kaniowska 1995, 1999a, 1999b; Kubica 2013; Kuligowski 2001,

¹ Refleksja o nich stanowi jednak osobny wątek i nie znajduje rozwinięcia w tym tekście. Na temat wpływu wspomnianych nurtów na kształt dyscypliny zob. np. Brocki 2008; Kaniowska 1999a.

² W artykule używam określenia „ruch *writing culture*” nie tyle w znaczeniu zorganizowanej szkoły antropologicznej, ile w sensie stylu myślenia o antropologii i sposobie jej praktykowania, który stanowił kontynuację założeń i rozpoznań przedstawionych w książce *Writing culture. The poetics and politics of ethnography*.

³ W tym tekście nie podejmuję wątku konsekwencji, jakie wynikają z tego usytuowania dla literaturoznawstwa i tzw. kulturowej teorii literatury (na ten temat zob. Markowski, Nycz 2012a, 2012b).

2016; Lubaś 2003, 2014), inne zaś, jak np. tytułowe nowe wrażliwości, nie wybrzmiały jeszcze wyraźnie w rodzimych dyskusjach wokół dziedzictwa *Writing culture...*, mimo że książka ta, a także dzieje jej recepcji i drogi kontynuacji zawartych w niej koncepcji, wciąż stanowią istotny punkt wyjścia dla przemian zachodzących w antropologii⁴. Zakładam przy tym, że tzw. ruch *writing culture* został w polskiej antropologii uhistoryczniony i skontekstualizowany, funkcjonując jako podskórny nurt przemian w niej zachodzących zarówno na poziomie rodzimych praktyk badawczych, jak i rozważań teoretycznych, a także jako negatywny punkt odniesienia dla fali kolejnych reorientacji dyscypliny w postaci zwrotu działaniowego, performatywnego, doświadczeniowego, afektywnego, posthumanistycznego (Červinková, Gołębiak 2010; Domańska 2007; Nycz 2015; Majbroda 2013a).

Bezpośrednim impulsem dla przedstawionych w tym artykule rozważań są refleksje dotyczące dziedzictwa książki *Writing culture* autorstwa George'a Marcusa, Paula Rabinowa, Tobiasa Reesa oraz Jamesa D. Faubiona zawarte w książce *Designs for an anthropology of the contemporary* (2008), a także widziane z perspektywy ponad trzech dekad konsekwencje tzw. eksperymentalnego momentu dla współczesnej kondycji antropologii, przedstawione w artykułach składających się na publikację pt. *Writing culture and the life of anthropology* (Starn red. 2015). Koncentruję się przy tym na trzech aspektach, w których autorzy wspomnianych publikacji upatrują czynniki kontekstowe, towarzyszące pojawieniu się ruchu *writing culture* w antropologii światowej.

Po pierwsze, jest to tzw. nowa wrażliwość, która znalazła się u podstaw powstania *Subaltern Group Studies*, studiów postkolonialnych, której wpływy obserwujemy dzisiaj na przykład w studiach postzależnościowych, w antropologii zaangażowanej, badaniach w działaniu czy też w krytycznej pedagogice. Od kilku dekad antropologia kulturowa jest lokowana jeśli nie w centrum humanistyki, to z pewnością w miejscu, które kiedyś oddziaływało na reorientowanie się jej dyscyplin w stronę kultury i refleksji o niej (Pomiciniński, Sikora red. 2009). Dzisiejsza antropologia wpływa w pewnym stopniu na umacnianie się pozycji tzw. nowej humanistyki, przybierając postać humanistyki interwencyjnej, upominającej się o wyciszone wątki kulturowo-społeczne i politycznego urzędowania rzeczywistości, a także o marginalizowane i podporządkowane grupy, wspierając je w wytwarzaniu partykularnych, oddolnych reprezentacji.

Po drugie, tekst przypomina wpływ ruchu *writing culture* oraz antropologii interpretatywnej na redefiniowanie celów antropologii społeczno-kulturowej oraz jej możliwości i ograniczeń poznawczych.

Trzeci z podjętych przeze mnie tropów dotyczy oddziaływania tych nurtów na antropologiczną *praxis*; w tekście tym pokazuję ich wpływ na remodelowanie praktyk badawczych osadzonych w nurcie empirycznych badań jakościowych. Wątek ten nie jest zwykle problematyzowany w rodzimej refleksji antropologicznej, która

---

⁴ W 2014 roku ukazał się poświęcony temu zagadnieniu monograficzny numer „Zeszytów Etnologii Wrocławskiej” zatytułowany *Oblicza antropologii społeczno-kulturowej po Writing Culture. Wyzwania, dylematy, perspektywy*, który zawiera refleksje rodzimych antropologów na temat wspomnianego dziedzictwa, a także zapis debaty pod tym tytułem, która odbyła się w Katedrze Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego 15 marca 2013 roku.

koncentruje się przede wszystkim wokół teoretycznych i retorycznych implikacji zwrotu literackiego, tekstualnego, interpretatywnego, nie dostrzegając ich wyraźnego wpływu na sferę antropologicznej *praxis*.

Podjęte tu kwestie dotyczą fragmentu historii zachodniej antropologii oraz jej współczesnej kondycji, w kontekście której co jakiś czas pojawiają się rozpoznania dotyczące rodzimej dyscypliny. Ta zmienna perspektywa przyjęta w tym tekście wydaje się zasadna, zgodnie z założeniem, wedle którego polska antropologia jest dzisiaj produktem lokalnego kontekstu kulturowego oraz przemian i trendów intelektualnych obserwowanych w nauce światowej.

NOWE ANTROPOLOGICZNE WRAŻLIWOŚCI PRZECIWKO WYKLUCZENIOM

Pojęcie „nowej wrażliwości” nauk humanistycznych i społecznych uprawianych na przełomie lat 60. i 70. XX wieku, wyniesione na fali kontrkultury, ruchów lewicowych oraz pierwszych dekad procesu dekolonizacji, jest kategorią trudną do zdefiniowania, jednak niepozbawioną wartości heurystycznej. „Uwrażliwianie” dyscyplin naukowych na określone kwestie kulturowo-społeczne, polityczne i ekonomiczne przybiera postać „treningu wyobraźni”, na którym są fundowane nauki humanistyczne (Markowski 2013, s. 49). Diagnozowana nowa wrażliwość stanowi podstawę dla nowej humanistyki, która według rozpoznania Ryszarda Nycza:

Rozpoczyna i rozwija swą działalność na pogranicznym, „bezpiecznym” terytorium, które organizuje wedle innych zasad niż dotychczasowe, bez troski o ekskluzywną wyłączność własnego obszaru badań, raczej z naciskiem na horyzontalne, sieciowe powiązania między nimi i sprzężenia zwrotne. [...] Stowarzysza się chętnie ze sztuką i jej specyficznym poznawczo-krytyczną aktywnością. Nie waha się wreszcie nawet przed inwazyjnym wniknięciem w ciało społeczne (w jego problemy, schorzenia, potrzeby czy dysfunkcje) (2015, s. 21).

Tak rozumiana wrażliwość funkcjonuje jako rodzaj aksjologicznej ramy interpretacyjnej, w której mieszczą się założenia krytyki kulturowej, antropologii zaangażowanej, aktywizmu, badań w działaniu, a także praktyki dyskursywne, np. retoryka emancypacyjna i pomocowa. Narodziny nowej wrażliwości antropologicznej wiąże się z poszukiwaniem remedium na niechlubne dla dyscypliny uwikłania kolonialne oraz inne mariaże polityczne, w których antropologowie umacniali hegemonię określonych władz i grup interesu. Jak zaznacza Sherry Ortner:

Praca akademicka, przynajmniej w naukach społecznych, nie może być oderwana od uwarunkowań realnego świata, w którym jest podejmowana. Ramy teoretyczne, których używamy, i zjawiska, które staramy się badać, naznaczane są na wiele sposobów przez uwarunkowania polityczne, ekonomiczne i kulturowe, w kontekście których urzeczywistniamy nasze badania, nawet jeśli dotyczą one zamierchłej przeszłości lub odległych miejsc (2016, s. 47).

Na przełomie lat 60. i 70. w zachodnich naukach społecznych i politycznych, ale także w humanistyce, narastały debaty i polemiki, które nie ograniczały się zaledwie do negocjowania statusu uprawianych w ich ramach dyscyplin, koncentrując się na

kwestiach istotnych społecznie. Na ulicach zachodnich stolic odbywały się wówczas manifestacje przeciwko zachodniemu imperializmowi, wojnie w Wietnamie oraz konsumpcyjnemu stylowi życia. Za kulminacyjny moment rebelii w Stanach Zjednoczonych uznaje się symboliczny rok 1968, w którym nasiliły się działania wojenne oraz manifestacje na rzecz praw czarnoskórej ludności. Z uniwersytetów wychodzili ludzie, którzy sprzeciwiali się segregacji rasowej, demonstrowali przeciwko zbrojonom atomowym. Wedle słów Richarda Bernsteina:

kiedy jednostki czują, że żyją w okresie kryzysu, kiedy fundamenty wydają się pękać i rozpadają się ortodoksje, powstaje przestrzeń publiczna, w której można na nowo postawić podstawowe pytania na temat kondycji ludzkiej (Bernstein 2015, s. 9).

Świadectwem ówczesnych nastrojów panujących w zachodniej antropologii jest artykuł Kathleen Gough pt. *Anthropology: Child of imperialism* (1968), w którym autorka przekonywała, że w krajach tzw. Trzeciego Świata antropologia jest postrzegana jako nauka służąca interesom zachodniego imperializmu. Odrodzenie dyscypliny miało dokonać się „dzięki rewizji starych paradygmatów i zwrotowi w stronę krytycznej, wrażliwej na kwestie polityczne i etyczne antropologii refleksyjnej” (Dohnal 2013, s. 170). W dyscyplinach społecznych i humanistycznych zapanował wówczas intelektualny ferment, którego kluczowym nośnikiem było rozpoznanie, iż wiedza wytwarzana w ich ramach dostarcza fałszywego uzasadnienia dla zastanego sposobu zarządzania społeczeństwem (Hymes 1972). W tym samym okresie w antropologii brytyjskiej pojawiła się książka *Anthropology and the colonial encounter* (Asad 1973) odczytana jako próba zmierzenia się dyscypliny z jej uwikłaniem w kolonializm. Był to czas, w którym uświadomiono sobie, że w obliczu wykorzystywania statusu akademickiego dyscypliny do legitymizowania polityki dominacji, wraz z krytyką tych praktyk, antropologię trzeba wymyślić od nowa. Nastroje te James Clifford wspomina w następujący sposób:

Książki takie jak *Writing culture* i *The predicament of culture* były częścią fermentu, częścią czegoś, co było gotowe do nadejścia, co według mnie znacznie zmieniło praktyki antropologiczne. Z pewnością te prace nie wprowadziły nowego paradygmatu, tzw. antropologii postmodernistycznej, którą ludzie czasem kochają nienawidzić. Książki i ferment, który sprawił, że stały się możliwe [stworzył intelektualne zaplecze dla ich pojawienia się – K.M.] stawiają wiele krytycznych pytań, które mieszczą się w obszarze międzykulturowej reprezentacji (Clifford 2003, s. 12–13).

Na przełomie lat 60. i 70. pojawiły się wyraźne głosy krytyki formułowane na podstawie dotychczasowych analiz piśmiennictwa antropologicznego, w którym utrwalano obrazy dominujących kultur i społeczności przez nie wykluczanych. Krytyka antropologicznych przedstawień tworzących stabilne relacje władzy i podporządkowania została wyostrowana wraz z rozwojem studiów postkolonialnych, które nadały nowy kształt strukturalizmowi wiedzy istniejącym w zachodnim świecie. W tych określonych warunkach geopolitycznych skonstruowano bodaj najbardziej nośną kategorię metaopisu antropologii; kryzys reprezentacji, bo o nim tu mowa, polegał na odsłonięciu nadużyć w zakresie zarówno mimetycznych praktyk deskrypcji, jak i performatywnych, wytwarzających przedstawień niezachodnich kultur i społeczności.

Rozpoznanie to dotyczy nie tylko akademickich nauk politycznych i społecznych, ale również humanistyki, o której historii Edward Said pisze, że „można ją postrzegać jako związaną z imperium, a nawet jako wręcz wnoszącą znaczący wkład do imperialnych metod sprawowania władzy nad natywnymi mieszkańcami” (2009, s. 52). Tak, jak „literaturoznawstwo miało odgrywać kluczową rolę w próbach przekazywania zachodnich wartości rdzennej ludności, konstruując kulturę europejską jako nadrzędną i będącą miarą ludzkich wartości, a co za tym idzie, miało służyć podtrzymaniu kolonialnej władzy” (Loomba 2011, s. 101), tak teksty pisane przez zachodnich antropologów utrwały egzotyczne wizerunki społeczności pozaeuropejskich, odmawiając im prawa do samostanowienia i zarządzania natywnymi formami autoprezentacji. W sytuacji zdezawuowania dotychczasowych teorii i języków opisu rzeczywistości społeczno-kulturowych, do krytycznej analizy i interpretacji m.in. dyskursu kolonialnego niezwykle użyteczne okazały się narzędzia filologiczne, które pozwalają odkryć i ukazać to, co w pobieżnej lekturze tych tekstów jest niewidoczne⁵. Nie dziwi zatem fakt, że wielu spośród krytycznie zorientowanych teoretyków studiów postkolonialnych wywodzi się ze środowisk literaturoznawczych, np. Edward Said, Homi Bhabha, Gayatri Chakravorty Spivak, Ania Loomba czy też Leela Gandhi, dla których, wedle słów tej ostatniej, kształtowany opozycyjny dyskurs krytyczny ma za zadanie sprzeciwianie się „wykluczeniom myśli humanistycznej” (2008, s. 53), a także nadawanie temu wyciszanemu polu wiedzy większej reprezentatywności. Zadania tego krytycznego dyskursu koncentrują się na „ujawnianiu interesów obecnych w procesie wytwarzania wiedzy” oraz na próbie odzyskiwania „nieprawomocnych, zdyskwalifikowanych bądź podporządkowanych systemów wiedzy” (tamże).

Na marginesie dodajmy, że w polskiej humanistyce od pewnego czasu trwają dyskusje na temat zasadności uprawiania studiów postkolonialnych w kontekście lokalnym, środkowo-europejskim (Buchowski 2008). Nie ma tu miejsca na referowanie najważniejszych fragmentów tej wieloletniej debaty, warto natomiast zwrócić uwagę na to, że tzw. refleksja postkolonialna znalazła w rodzimej humanistyce przystań w postaci studiów postzależnościowych, które wyrastają z dostrzeżonej w polskiej nauce luki, pustego miejsca reprezentacji różnych środowisk, np. chłopskiego i robotniczego, mniejszości etnicznych, narodowych i genderowych, a także migrantów i uchodźców. Wspomniane studia postzależnościowe, rozwijane głównie przez środowisko literaturoznawców, uwzględniają lokalne zależności i post-zależności, traktując literaturę jako medium utrwalające podporządkowanie i wykluczenie pewnych grup

⁵ Dobrym przykładem polskiej publikacji literaturoznawczej, która wpisuje się w nurt geografii wyobrażonej, jest książka Przemysława Czaplickiego, *Poruszona mapa. Wyobraźnia geograficzno-kulturowa polskiej literatury przełomu XX i XXI wieku* (2016). Autor stawia w niej pytanie o to, gdzie leży współczesna Polska, lokalizując ją na mapie niegotowej, performatywnej, odtwarzanej w toku lektur książek poruszających tematykę regionu Polski oraz polskiego sąsiedztwa. Jak wyjaśnia autor: „Traktuję literaturę jako laboratorium geografii wyobrażonej – jako miejsce kwestionowania i ustanawiania powiązań. W końcu literatura i geografia to pisanie. Rzeczywistym przedmiotem mojego zainteresowania prześwitującym przez nowe mapy, jest samowiedza polskiej kultury. Przedstawianie kultur sąsiedzkich potraktuję więc jako drogę do rozumienia kultury własnej” (s. 9).

oraz społeczności obserwowane zarówno w przeszłości, jak i współcześnie (por. Nycz red. 2011; Gosk, Kraskowska red. 2013).

Wątek antropologicznych reprezentacji kultur tzw. Trzeciego Świata w kontekście rosnącej świadomości antropologów w zakresie tworzenia tekstów antropologicznych podejmuje m.in. Marc Manganaro, pisząc, że być może najważniejszą kwestią dotyczącą antropologicznych praktyk pisania jest pytanie o prawomocność stworzonych reprezentacji Innego w opisach kulturowych. Krytyczne interpretacje antropologicznych reprezentacji i zachodzących w nich relacji władzy sprawiły, że niemożliwe do utrzymania jest komfortowe założenie, wedle którego inne kultury mogą być zrozumiane, kategoryzowane i utrwalane na papierze (Manganaro 1990, s. 3). W rozpoznaniu tym wybrzmiewa istotna kwestia, którą można by nazwać pułapką powtórnej neokolonialnej tekstualizacji. Nadmierna koncentracja na postkolonialnej analizie zarówno tekstów literackich, antropologicznych, historycznych, jak i socjologicznych niesie bowiem ze sobą niebezpieczeństwo wtórnej beletryzacji „podporządkowanych” jednostek i społeczności, funkcjonujących w tej analizie na prawach fikcyjnych bohaterów literackich żyjących w utrwalonych za pomocą konkretnych konwencji egzotycznych światach przedstawionych. Rozpoznanie to koresponduje z uwagą Ani Loomby, która podkreśla, że:

Dominujące podejście liberalno-humanistyczne umieściło wielką literaturę ponad polityką i społeczeństwem [...]. Angielskie rewizjonistyczne literaturoznawstwo, choć bardziej interdyscyplinarne i kontekstualne, nie jest automatycznie pozbawione izolacjonistycznych tendencji, częściowo dlatego, że rozwikłanie powiązań pomiędzy rzeczywistością a jej reprezentacją nie stanowi w gruncie rzeczy prostego zadania. W ten sposób uzyskujemy nieco paradoksalną sytuację: z jednej strony widzimy potęgę tekstów i potęgę odczytywania rzeczywistości jako tekstu; z drugiej – kolonializm-jako-tekst może być zawężany do sfery pozaekonomicznej i pozahistorycznej, tym samym powielając konserwatywne i humanistyczne oddzielenie tekstu literackiego od kontekstów, w których został on wytworzony i upowszechniony (Loomba 2011, s. 111–112).

Odkrywaniem i analizą wspomnianych kontekstów miała zająć się krytycznie zorientowana antropologia kulturowa. Założenia te pojawiły się już w publikacji *Writing culture*, która pokazała, że namysł nad poetykami tekstów antropologicznych nie sprowadza się do wyluskiwania z nich tropów i figur retorycznych; istotne jest bowiem odsłanianie za ich pomocą ideologicznego zaplecza analizowanych tekstów. Tak widziane cele antropologii eksperymentującej z własnymi praktykami pisania i interpretacji wybrzmiały w zdecydowanie mocniejszy sposób w książce *Anthropology as cultural critique* (Marcus, Fischer 1999), której autorzy uznali „krytyczną refleksyjność” za istotny impuls dla rozwijania projektu repatriacji antropologii jako krytyki kulturowej. Jak przekonują: w procesie defamiliaryzacji rewidującej sposób, w jaki zwykle myślimy:

siła etnografii i krytycyzmu etnograficznego leży w wadze przywiązywanej do detalu, nieustającym poszanowaniu kontekstu przy okazji czynienia jakiegokolwiek uogólnienia oraz pełnym rozpoznaniu nieusuwalnej dwuznaczności i licznych możliwości interpretacji każdej sytuacji (Marcus, Fischer 1999, s. 159).

Dodają jednak, że antropologia jako krytyka kulturowa nie powinna przemawiać na rzecz pewnych wartości w kontekście konkretnej rzeczywistości społecznej, ale empirycznie badać historyczne i kulturowe warunki artykulacji i wprowadzania różnych wartości. Zdaniem wspomnianych antropologów, eksperymentalne piśmiennictwo etnograficzne, sięgając do tradycji fenomenologicznej, hermeneutycznej i Marksowskiej, pozwala na uwzględnienie rozumienia świata przez aktorów społecznych oraz tubylczych wykładni tekstów powstających w ramach rdzennych kultur, a także na uświadomienie sobie, że idee kulturowe służą konkretnym celom ekonomicznym i politycznym (Marcus, Fischer 1999, s. 30).

Narzędzia filologiczne oraz literaturoznawcze tryby analizy tekstów antropologicznych stanowią warsztatową podstawę wspomnianego krytycznego namysłu nad kontekstami *praxis*; wychodzi on wprawdzie od uważnej lektury tekstu, ale przekracza granice tekstualności, stając się podstawą krytyki wymierzonej w określone porządki kulturowo-społeczne. Diagnozowany w tym czasie przełom intelektualny, szczególnie wyraźny w angloamerykańskim literaturoznawstwie, pokazał polityczne, ideologiczne zaplecza literatury wytwarzającej i utrwalającej obrazy rzeczywistości oraz panujących w niej relacji społecznych, etnicznych, a także fundujących je ideologii, podważając założenia idealistycznej krytyki, zgodnie z którą teksty literackie były stabilnymi, uniwersalnymi nośnikami kultur i znaczeń (Fish 1994). Postulowana w tym kontekście przez Marcusa i Fischera wrażliwa historycznie i politycznie antropologia interpretatywna miała umożliwić ponowne przemyślenie i zredefiniowanie pojęcia reprezentacji etnograficznej, badań terenowych, a także samej kultury. W takiej atmosferze naukowej, społecznej i politycznej dojrzewały idee ruchu *writing culture*, które przenikały się z założeniami antropologii interpretatywnej.

TEKSTUALIZM VERSUS ONTOLOGIE AKTUALNEGO

Funkcjonowanie antropologii na pograniczu nauk humanistycznych i społecznych jest niezwykle uprzywilejowaną pozycją (Carrithers 1990). Z jednej strony, antropologia jako nauka społeczna zachowuje swój dyscyplinowy rdzeń w postaci empirycznych praktyk badawczych, uczestnicząc w świecie procesów, zjawisk i mechanizmów, które diagnozuje i wyjaśnia. Z drugiej zaś strony, zwracając się w stronę literaturoznawstwa, zachowuje swój na wskroś humanistyczny charakter. To nieustanne wychylanie się antropologii w stronę różnych dyscyplin z pogranicza nauki i sztuki sprawia, że przybiera ona postać, którą proponuję nazwać humanistyką w działaniu. Taka humanistyka nie ogranicza się do kontemplacji estetycznego wymiaru rzeczywistości i literatury, traktując praktyki interpretacyjne jako strategie sprawczości, które mają realny wpływ na relacje międzyludzkie, stosunki dominacji i podporządkowania, polityki edukacyjne itp. W pewnym stopniu koresponduje to z rozpoznaniem Tima Ingolda, który postrzega antropologię jako dyscyplinę spekulatywną, pisząc:

W tym sensie jest podobna do filozofii, ale różni się od filozofii (przynajmniej tej praktykowanej przez większość profesjonalnych filozofów) w tym, że filozofuje w świecie, w rozmowie z jego

różnorodnymi mieszkańcami, a nie w arkanach refleksji nad utrwalonym kanonem literackim. Dlatego myślę, że możemy uprawiać filozofię lepiej aniżeli większość filozofów, którzy w przeważającej części wydają się funkcjonować bez kontaktu z życiem; są uzależnieni od eksperymentów myśli oderwanych od realnego świata (Ingold 2017, s. 24).

Wspomniane zanurzenie w świecie i krytyczna refleksja o nim stanowią gwarancję jednoczesnego funkcjonowania antropologii w obszarze *praxis* i w przestrzeniach teorii, gdzie nasiąka pojęciami oraz koncepcjami filozoficznymi i filologicznymi, bez których nie byłaby w stanie ani poradzić sobie z lokalnym przekroczeniem modernistycznie skrojonego etnografizmu (por. Majbroda 2016b), ani też sprostać wyzwaniu stworzenia nowych ram teoretycznych oraz metod badawczych koniecznych do jej praktykowania w czasach po diagnozowanym kryzysie. To swoiste wychylenie się antropologii w stronę filologii (zarówno językoznawstwa, jak i literaturoznawstwa) ma określoną dynamikę wyznaczaną okresami wyraźnej koegzystencji, niemalże symbiozy. Tak jest choćby w przypadku strukturalizmu, semiotyki, kognitywizmu i momentami odejścia powiązanymi z poszukiwaniem własnych dróg poznania bez pośrednictwa wyobraźni filologicznej, czego przykładem jest antropologia zorientowana sensorycznie, wizualnie, doświadczeniowo czy też performatywnie. W procesie każdej z tych reorientacji dyscyplina poszukuje nowych środków wyrazu, narzędzi badawczych, a także konceptualnych ram, w które mogłaby wpisać zarówno siebie, jak i płataninę zależności oraz determinant badanych przez siebie zjawisk i procesów kulturowo-społecznych.

Uruchomienie wyobraźni filologicznej antropolożek i antropologów, która co najmniej od połowy lat 70. buduje kapitał kognitywny⁶ dyscypliny, wiązało się z pilną potrzebą przemyślenia kontekstów wytwarzania antropologicznej wiedzy i sposobów służących jej legitymizacji w przestrzeni nauki, a także strategii popularyzacji głosów antropologicznych w dyskursie publicznym (por. Brocki 2013). Na tym teoretycznym poziomie wyobraźnia filologiczna wpływa na dyscyplinową kognicję, podsuwając antropologicznej wiedzy filologiczne wykładnie: modele podmiotowości, tryby narracyjne, konwencje opisu i przedstawienia, które w antropologii określa się ogólnym pojęciem reprezentacji. Wszystkie one składają się na koncepcyjną, swoiście kognitywną całość, która po pierwsze, pozwala uporządkować rozmaite rodzaje danych, a po drugie, umożliwia artykulację wpisanemu w praktyki badawcze, szeroko pojętemu doświadczeniu empirycznemu. Wyeksponowanie tego wielorakiego usytuowania antropologicznych praktyk pisania wobec zastanych aktualności kulturowych przypisuje się zwykle autorom tekstów opublikowanych na kartach *Writing culture*, jednak wątki te były przez nich podejmowane już wcześniej. Problematyką tą zajął się m.in. Marcus w *Rhetoric and the ethnographic genre in the anthropological research*

⁶ Kapitał kognitywny (poznawczy) dyscypliny proponuję rozumieć jako całość wypracowywanej w ramach antropologii wiedzy oraz metod i narzędzi poznawczych, które pozwalają na rozwijanie określonych praktyk badawczych oraz teorii, a także na dyscyplinową innowacyjność. Tak rozumiany kapitał kognitywny ma zwykle heterogeniczną postać, jest bowiem wynikiem zderzenia się wiedzy, teorii, narzędzi, koncepcji i dyskursów, które powstały w różnych przestrzeniach teorii, w ramach różnych praktyk badawczych.

(1980) i Clifford w tekście *Fieldwork, reciprocity and the making of ethnographic texts: The example of Maurice Leenhardt* (1980).

Wspomniana metarefleksja antropologiczna była wzmacniana w toku pojawiania się kolejnych publikacji, które diagnozowały i adaptowały do potrzeb epistemologicznych założenia zwrotu literackiego, tekstualnego i interpretatywego. Trzeba w tym miejscu wspomnieć o refleksjach podejmowanych już wcześniej przez Clifforda w artykułach *On ethnographic surrealism* (1981) i *On ethnographic authority* (1983). Z pewnością do wspomnianych publikacji należy przywoływana już praca George'a Marcusa i Michela Fischera pt. *Anthropology as cultural critique* (1986); a także opublikowana rok później książka Stevena Tylera *The unspeakable. Discourse, dialogue, and rhetoric in the postmodern world* (1987). Rok po wydaniu *Writing culture* na łamach „Critique of Anthropology” ukazał się artykuł Boba Scholtego zatytułowany *Literary turn in anthropology* (1987), a w 1988 roku pojawiła się książka Clifforda pt. *The predicament of culture*. Na uwagę zasługuje także praca Mary Louis Pratt *Imperial eyes: Travel writing and transculturation* (1992). Jednak przekonanie o tym, że w procesie nieuchronnej tekstualizacji stwarzamy „ontologie aktualnego” – określone porządki społeczno-kulturowe, relacje wiedzy–władzy, stosunki i zależności polityczne, ekonomiczne, a także reprezentacje grup i społeczności, najwyraźniej wybrzmiało w rozważaniach Paula Rabinowa zawartych w *Anthropos today. Reflections on modern equipment* (2003). Wychodząc od pojęcia ontologii aktualności Michela Foucaulta (1984), Rabinow wyprowadza koncepcję „antropologii aktualności”, postulując perspektywizm poznawczy, antropologiczny namysł nad pojęciowymi konstrukcjami rzeczywistości, przy uwzględnieniu niezbywalnej praktyki pisania, w myśl założenia, iż „grafia *ethosu*, *logosu* i *pathosu* ustanawia uprzywilejowane miejsce badania i eksperymentowania” (Rabinow 2003, s. 77). Przypomniany projekt praktykowania antropologii podkreśla aksjologiczny i moralny wymiar dyscypliny *praxis*, której, według Rabinowa, powinno towarzyszyć nieustanne myślenie o używanych pojęciach, o kontekstach naszych refleksji, a także konsekwencjach, jakie ze sobą niosą.

Wszystkie z przypomnianych tu publikacji należą do kanonu tekstów antropologicznych; każda z nich miała wpływ na imaginarium naukowe antropologii rozwijanej w Polsce, kształtując nowe perspektywy badawcze, wpływając na status wytwarzanej w tym środowisku wiedzy. Ich recepcja stanowiła istotny element antropologizowania się dyscypliny praktykowanej dotąd w nurcie etnografii i etnologii. Na jej fali w krytyczny, refleksyjny sposób dokonywano reinterpretacji podstawowych założeń, by pokazać presupozycje leżące u podstaw antropologicznej wiedzy, ale także mechanizmy tekstowego kreowania i utrwalania określonych konfiguracji rzeczywistości, które stają się faktami społecznymi w rozumieniu Rabinowa (1999).

Analiza kontekstów, w jakich pojawiały się odwołania do książki *Writing culture* w polskich publikacjach antropologicznych, pokazuje wyraźnie, że odczytywano ją przede wszystkim w kategoriach refleksji rozrachunkowej, odkrywającej poetykę tekstów antropologicznych, by wskazać, jak zawarte w nich treści stają się nośnikami określonych perspektyw i światooглядów. Opisywane dotychczas reorientacje antropologii społeczno-kulturowej na wyobraźnię literaturoznawczą zostały wzmocnione

na kanwie antropologii interpretatywnej Clifforda Geertza, która okazała się na tyle wyrazista, że dyscyplina osadzona w jej nurcie zmieniła się dogłębnie i w pewnym sensie nieodwracalnie⁷. Antropologia interpretatywna, fundowana na kategorii interpretacji i „opisu gęstego” (*thick description*), a także na założeniu o znakowej naturze rzeczywistości i możliwości semiotycznego oraz hermeneutycznego odkrywania jej porządku, miała wpływ na zmiany zachodzące w antropologicznej refleksji epistemologicznej oraz na sposoby rozumienia w tej dyscyplinie teorii (Majbroda 2016a).

Wydaje się, że wielu antropologów i wiele antropolożek odczytuje dzisiaj te i podobne rozpoznania z pewnym zniecierpliwieniem, uznając, że potencjał zarówno antropologii interpretatywnej, jak i ruchu *writing culture* został zaprzepaszczonej w wyniku nadmiernej koncentracji na poetyce tekstów etnograficznych i tzw. eksperymentalnym momencie w dziejach dyscypliny; dla niektórych badaczy rzekomo rewolucyjny dla antropologii efekt tej książki był zaledwie „widmowy”, a zatem niezdolny do wywołania przełomu w dyscyplinie (Brocki 2014). Jeszcze inni uznali tę publikację za kamień węgielny antropologii refleksyjnej (Kuligowski 2001) lub za ważny moment w sporze o kształt krytyki wiedzy (Lubaś 2014). Zofia Sokolewicz podczas rozmowy ze Zbigniewem Jasiewiczem, w swojej refleksji o przemianach zachodzących w antropologii, stwierdza:

Rewolucje rzadko są aksamitne, te w nauce też bywają gwałtowne, o czym świadczy nasza własna historia. Czy zmiana może dokonać się bez egzekucji przeciwnika, hasła „zabić ojca”, zdyskredytowania przeszłości? Gdyby za taką zmianę uznać *Writing Culture...*, to chyba tak. Po prostu wiele osób do niej dojrzało, widząc, że wyczerpują się możliwości eksplanacyjne dotychczasowych teorii (Sokolewicz 2011, s. 348).

Upraszczać znacznie złożony kontekst recepcji tych nurtów oraz ich wpływu na dyscyplinę ostatnich dekad, można by powiedzieć, że krytyka tradycyjnych perspektyw badawczych, kategorii i gatunków etnologicznego opisu wymagała zastąpienia ich przez nowe punkty widzenia, bardziej adekwatne pojęcia, a także style uprawiania badań, które respektowałyby nowe konteksty funkcjonowania antropologii. Krytyczna samoświadomość dyscypliny oraz jej nowa wrażliwość stanowiły konsekwencję pewnego procesu; nie narodziły się wraz z ruchem *writing culture*, choć niewątpliwie to za sprawą fundujących go publikacji wybrzmiały bardzo wyraźnie. Początki krytycznej metarefleksji na temat kondycji dyscypliny wiązały się z burzliwym okresem w dziejach humanistyki. Ścierały się wówczas koncepcje strukturalistyczne z poststrukturalistycznymi. W 1968 roku ukazuje się manifest narratologiczny w „Tel Quel”, Jacques Derrida rozpoczyna wykłady na John Hopkins University; rok wcześniej ukazały się jego trzy książki: *Pismo i różnica*, *Głos i fenomen*. *Wprowadzenie do problematyki znaku w fenomenologii Husserla* oraz *O gramatologii*. W tym samym czasie Roland Barthes publikuje swój tekst *Śmierć autora* (1967); trzy lata później ukaże się jego najbardziej antystrukturalistyczne dzieło *S/Z* (1970). W 1969 Michel Foucault wydaje *Archeologię wiedzy*.

⁷ Szerzej opisuję konteksty funkcjonowania antropologii interpretatywnej Clifforda Geertza w książce pt. *Clifford Geertz's interpretive anthropology: Between text, experience and theory* (Majbroda 2016a).

Przypomniane publikacje składające się na *French Theory* stanowiły odpowiedź na oczekiwania środowisk naukowych, poszukujących rozwiązań odchodzących od marksizmu kojarzonego z pozytywizmem, filozofią analityczną i wczesnym strukturalizmem. Poststrukturalistyczne narzędzia, które pojawiły się w tym czasie, stawały się nośnikami krytyki uderzającej w zdevaluowane fundamenty zarówno w poznaniu naukowym, jak i w myśleniu o rzeczywistości (por. Cusset 2008). Teorie Derridy, Foucaulta, Barthesa, Pierre'a Bourdieu przenikały także do myśli antropologicznej, wzmacniając wymowę jej krytyki poznania lokowanego w starym systemie (por. Rabinow 1999). Warto mieć na uwadze, że atrakcyjne dla antropologii inspiracje literaturoznawcze krążyły w tym czasie wokół tekstu, znaku, podmiotu, *écriture*, różnicy, dyskursu, zasilając przede wszystkim antropologiczne teksty i teorie, w mniejszym zaś stopniu modelując antropologiczną *praxis*. W czasie, gdy środowisko antropologów amerykańskich wypracowywało swoje style uprawiania dyscypliny w trybie negatywnej reakcji na tzw. kulturowy materializm i tradycję pozytywizmu, krystalizowała się interpretatywna perspektywa badawcza Geertza, która miała okazać się przydatnym stylem praktykowania antropologii po tym, jak postawione zostało podwójne veto nieufności: wobec imperialnej rzeczywistości oraz wobec dyskursywnych prób utrwalania jej reguł. Był to moment, w którym kluczowym pojęciem dyscyplinowych praktyk badawczych stała się interpretacja.

Jak czytamy we wstępie wydanej dekadę później książki *After writing culture: Epistemology and praxis in contemporary anthropology* (1997):

Publikacja *Writing culture* była postrzegana jak coś w rodzaju punktu zwrotnego w antropologicznym myśleniu. Uwyraźniła i zareagowała pozytywnie na kryzys w antropologii, który był zarazem epistemologiczny i polityczny [...]. Ujawniła, że reprezentacje tradycyjnej antropologii były produktami asymetrycznych relacji władzy, co skłoniło nas do rozwinięcia nowych form reprezentacji, które mogłyby zawrzeć wielość głosów tych reprezentacji. Odrzucając tradycyjną autorytatywność, realność i obiektywistyczny styl, zwróciła nas ku myśleniu o antropologii samej w sobie jako instytucjonalnie, historycznie i politycznie usytuowanym rodzaju pisania (s. 1).

Dekadę później ukazał się zbiór esejów *Beyond writing culture: Current intersections of epistemologies and representational practices* (2010), w którym pojawiły się głosy krytyczne wobec eksperymentalnego momentu w antropologii; na przykład Christophe Heintz zwracał uwagę, iż autorefleksyjność antropologów i debata na temat antropologicznej reprezentacji wydają się obecnie raczej jałowe; nie sprawiły bowiem, że dyscyplina lepiej radzi sobie ze społeczno-kulturowymi problemami świata (2010).

PRAXIS – REMODELOWANIE BADAŃ JAKOŚCIOWYCH

George Marcus i Michael Fischer zwracają uwagę na fakt, że debata wokół kryzysu reprezentacji, podjęta również przez nich w *Anthropology as cultural critique: An experimental moment in the Human Sciences* (1999), skoncentrowała się głównie na jednym wymiarze antropologicznej *praxis*. Jak wyjaśniali we wstępie do swojej książki:

Ze względu na obecny kryzys reprezentacji szczególnie zainteresowani jesteśmy w tym eseju tylko jedną z części procesu badawczego – etnografią jako pisemnym produktem pracy terenowej, nie zaś samym doświadczeniem pracy w terenie. Istnieją dwa główne sposoby prowadzenia dyskusji, które zajmują centralne miejsce we współczesnej antropologii społecznej i kulturowej. Jednym z nich jest rozważanie antropologii pod względem jej rozwoju jako gatunku pisania, a drugim analizowanie go pod kątem roli, jaką odgrywa w profesjonalnym definiowaniu antropologii i jej i praktyk (Marcus, Fischer 1988, s. 20–21).

Tymczasem tzw. eksperymentalny moment, dostrzegany w historii nauk społecznych, dotyczył nie tylko zwielokrotnienia gatunków piśmiennictwa naukowego. Wiązał się także z nowymi sposobami definiowania profesjonalnej praktyki badawczej, stanowiąc odpowiedź na diagnozy wyczerpywania się dotychczasowych stylów uprawiania antropologii. Rozpoznanie to podziela wiele antropolożek i antropologów, m.in. Patricia Clough, która podkreśla, że:

podczas gdy wielu komentatorów przemian zachodzących w dyscyplinie koncentruje swoją uwagę na analizie i krytyce pisarstwa antropologicznego, kryzys reprezentacji wiąże się z prowadzeniem badań terenowych (1998, s. 16).

W kontekście „ruchu tekstualnego/interpretatywnego” kluczowe okazało się pytanie o znaczenia, jakie aktorzy społeczni nadają swoim działaniom w świecie, o auto-prezentacje i artykulacje lokalnych doświadczeń, praktyk i przekonań. Zmiana analogii w opisie kultury oraz społeczeństwa nie sprowadzała się tylko do zadomowienia się w dyskursie antropologicznym metafory tekstu i pojęcia interpretacji. W kontekście przypomnianych wyżej założeń antropologii jako krytyki kulturowej kluczowe okazało się uwzględnianie w procesie tworzenia tekstów (przedstawiień, opisów) przez antropolożki i antropologów splotu wielu czynników oraz kontekstów interpretowanych sytuacji. Podstawowym pytaniem okazało się zatem nie tylko „co badamy”, ale przede wszystkim „w jaki sposób organizowana jest antropologiczna *praxis*”. Logiczną konsekwencją przyjęcia tych założeń było stopniowe remodelowanie praktyk badawczych, dla których kluczową kategorią poznawczą stała się interpretacja.

W literaturze z zakresu metod badań jakościowych tzw. paradygmat interpretatywny, wyznaczający ramy badań podejmowanych w antropologii, ale także w socjologii i pedagogice jest najczęściej legitymizowany jako wyraźna alternatywa dla zdezwuowanej pozytywistycznej tradycji rozwijanej w ramach nauk społecznych. We wprowadzeniu do pierwszego tomu *Metod badań jakościowych* (2010) pod redakcją Normana Denzina i Yvonne Lincoln czytamy, że dla badań jakościowych widzianych jako reformatorski ruch zapoczątkowany w latach 70. kluczowy stał się „paradygmat interpretatywny i krytyczny” (tamże, s. 46). Antropologia interpretatywna Geertza fundowana na hermeneutyce Paula Ricoeura, na kategorii interpretacji i „opisu gęstego” (*thick description*) Gilberta Ryle’a, na socjologii Maxa Webera, semiotyce Charlesa Peirce’a i teorii znaczenia późnego Ludwiga Wittgensteina, stanowi ramę dla bodaj najczęściej cytowanej definicji badania jakościowego:

Badanie jakościowe jest usytuowaną aktywnością, która umieszcza obserwatora w świecie. Składa się z zespołów interpretatywnych, materialnych praktyk, które czynią świat widzialnym. Praktyki

te przekształcają świat. Przeobrażają go w serie reprezentacji, takich jak notatki terenowe, wywiady, rozmowy, fotografie, nagrania i własne uwagi. Na tym poziomie badania jakościowe to interpretatywne, naturalistyczne podejście do świata. Oznacza to, że badacze jakościowi badają rzeczy w ich naturalnym środowisku, próbując nadać sens lub interpretować zjawiska przy użyciu terminów, którymi posługują się badani ludzie (Denzin, Lincoln 2010, s. 23).

Projektowane w tej definicji podstawy interpretatywnych badań jakościowych są postrzegane jako istotne elementy określonej polityki badawczej, co pozwoliło redaktorom *Metod badań jakościowych* na sformułowanie rozpoznania, że krytykowanie badań jakościowych osadzonych w tym nurcie jest sprzeciwem wobec demokracji i dialogicznej naturze poznania. Demokracja łączy się w tej logice m.in. z respektowaniem zmacenia gatunków, jakie dokonało się w naukach społecznych, a także z możliwością poszukiwania różnorodnych form wyrazu, co sprawia, że:

postmodernistyczne reprezentacje rozglądają się za i eksperymentują z narracjami, które poszerzają zakres rozumienia, głosu i ubranej w historię różnorodności ludzkich doświadczeń [...], badacze stają się również opowiadaczami historii, poetami, autorami sztuk, eksperymentującymi z osobistymi narracjami, relacjami z pierwszej ręki, refleksyjnymi przepytывaniami oraz dekonstrukcją form tyranii zakorzenionych w praktykach reprezentowania (Guba, Lincoln 2009, s. 308).

W innym miejscu Egon Guba i Yvonne Lincoln piszą:

Nieograniczeni pościgiem za transcendentálną prawdą naukową, badacze mogą teraz usytuować się wewnątrz tekstów, zrekonstruować swoje związki z uczestnikami badań w sposób mniej ograniczony oraz stworzyć reprezentacje (Tierney, Lincoln 1997), które otwarcie zmagają się z problemami inskrypcji, reinskrypcji, metanarracji oraz innych środków retorycznych, skrywających to, do jakiego stopnia ludzkie działanie jest ukształtowane lokalnie i temporalnie (tamże, s. 297).

Rozpoznanie to wpisuje się w podstawowe założenie antropologii interpretatywnej, wedle którego niezwykle pilna jest potrzeba humanistycznej refleksji nad praktyką badaczy życia społecznego, zwłaszcza wówczas, gdy stosują oni w swych analizach modele i analogie wywiedzione z humanistyki, „które doprowadzają częstokroć do wykrycia nowych prawd i użytecznych konstrukcji, które inaczej pozostałyby przed nami ukryte” (Geertz 2005b, s. 33). Krytyczna refleksja na temat epistemologicznych i politycznych aspektów badań terenowych wiązała się z urefleksyjnieniem statusu antropolożki i antropologa w procesie praktykowania antropologii (por. Majbroda 2013b). W książce Gary’ego Ferrary i Susan Andreatty *Cultural anthropology: An applied perspective* (2010) antropologia interpretatywna została przedstawiona jako nurt inspirujący badania Ruth Behar opisane przez nią w publikacji *Translated woman: Crossing the border with Esperanza’s story* (1994). W książce skonstruowanej jako dwugłos antropolożki i jej meksykańskiej rozmówczynie znajdziemy zdjęcie Behar z Esperanzą, które stanowi wizualne świadectwo zmiany, jaka stopniowo, ale wyraźnie, dokonuje się w antropologii. Badaczka i jej rozmówczynie siedzą na ławce, uśmiechają się, są do siebie zwrócone; pod zdjęciem widnieje podpis: „The collaboration between anthropologist Ruth Behar (left) and Her Mexican Informant Esperanza is a good example of interpretive anthropology” (Ferraro, Andreatta 2010,

s. 86). Od lat 90. powstało wiele takich publikacji (Poewe 1996). Patti Lather i Christine Smithies, chcąc w swojej książce pt. *Troubling the angels: Women living with HIV/AIDS* (1997) oddać głos rozmówczynom, zdecydowały się na dzielenie tekstu na stronach książki tak, by na każdej z nich pojawił się zapis w postaci rozmów, które przeprowadziły z chorymi kobietami. Wart uwagi jest również eksperyment narracyjny Barbary Myerhoff przedstawiony w książce *Number our days* (1978), w której antropolożka stworzyła narrację nienależącą ani do badaczki, ani do jej rozmówców. Utworzony w tekście „trzeci głos” (*ethno-person*) jest narracyjnym bytem utrwalającym wielość artykulacji, które pojawiały się w trakcie współpracy antropolożki z jej interlokutorami (por. Majbroda 2015). W polskiej antropologii wagę współpracy, współtworzenia z rozmówcami terenowej prawdy, a także istotność „etnografii opartej na dostrzeżeniu horyzontu ciała i świata” eksponuje w swoich praktykach badawczych m.in. Tomasz Rakowski. Antropolog dynamizuje badania terenowe, podkreślając konieczność podążania za „wydarzeniami” oraz „znaczeniami” drogą prowadzącą przez dostrzeganie, doświadczanie i rozumienie (2011). W innym projekcie badawczym zakłada, iż w etnografii powiązanej ze sztuką i animowaniem kultury „zamiast badania jest spotkanie, zamiast obserwacji uczestniczącej – działanie (wykonanie, performans), zamiast kierunku badawczego i przedmiotu badania – sytuację etnograficzną i gęstość interakcji” (Rakowski 2013, s. 24). Zmiana w myśleniu o antropologicznej *praxis* widoczna jest także np. w autorefleksyjnych tekstach polskich antropologów i antropolożek zebranych w tomie *Teren w antropologii. Praktyka badawcza we współczesnej antropologii kulturowej* (2011), które w wyraźny sposób podejmują zjawisko uwrażliwienia na społeczne i polityczne konteksty praktyk badawczych, podkreślając ich nieuchronne wymiary aksjologiczne.

Jak podkreśla Marcus w prowadzonej po kilku dekadach refleksji na temat ruchu *writing culture*, współpraca jest dzisiaj imperatywem, który stymuluje antropologię do rewidowania etosu obserwacji uczestniczącej; stanowi doktrynę w światach, w których antropologowie poruszają się i tworzą, jest podstawową zasadą w alternatywnych formach praktykowania antropologii, a zatem w dyscyplinowej *praxis*, która przełamuje asymetrię relacji badacza i jego „badanych” (Marcus 2015, s. 41). Według jednej z książek osadzonych w nurcie metodologii badań jakościowych pod wpływem „podejścia subiektywnego” cenne stają się współcześnie narracje, które opisują i wyjaśniają sytuacje badawcze widziane z perspektywy wszystkich ich uczestników.

Preferowanymi metodami zbierania danych będą zatem, w tym przypadku, wywiad, obserwacja i analiza tekstu. Celem ich stosowania jest stworzenie „gęstego opisu”, który pokaże zarówno działania podejmowane przez jednostkę, jak i sposób, w jaki interpretuje ona te działania oraz kontekst ich występowania (Glinka, Hensel 2012, s. 24).

W innej zaś publikacji czytamy, że: „Etnografia nie jest ani subiektywna, ani obiektywna. Jest interpretująca, pośrednicząc między dwoma światami poprzez świat trzeci” (Kostera, Krzyworzecka 2012, s. 169). Jak przekonują autorzy:

kolejnym ważnym wyznacznikiem etnografii jest opis gęsty, czyli taki opis działań społecznych, który relacjonuje nie tylko zachowania, lecz zwraca również uwagę na intencje, motywacje i emocje

aktorów społecznych, relacjonując uwikłanie działań w sieci społeczne (Geertz 2005a). Bez takiego opisu zjawisko jest wyabstrahowane z kontekstu i zmienia swój charakter, staje się kulturowo martwe (Kostera, Krzyworzeka 2012, s. 171).

Założenie to wpisuje się w myśl Geertza, który powtarzał, że społeczeństwa, podobnie jak teksty, zawierają swoje własne wyjaśnienie. W rezultacie „gęste” pisanie o tym, co lokalne, staje się substytutem budowy teorii. W antropologii interpretatywnej nacisk jest bowiem położony na nowatorską rekapitulację szczegółów, a celem analizy staje się konfrontacja społecznych interpretacji rzeczywistości w zwielokrotnionych kontekstach badawczych (Geertz 2005a).

W narracjach wokół metod badań jakościowych podkreśla się bodaj najczęściej cytowane rozpoznanie Geertza: „Co robi etnograf? On pisze” (2005a, s. 35), eksponując tę aktywność antropologa, która wiąże się z tworzeniem tekstów oraz eksperymentalnych form naukowej komunikacji (por. Geertz 2000). Skorelowany z antropologią interpretatywną zwrot tekstualny/literacki w dyscyplinie zwiększył kompetencje antropologów w zakresie tworzenia tekstów naukowych, otwierając w piśmiennictwie nauk humanistycznych i społecznych czas eksperymentowania z formą. Bezpośrednie odwoływanie się do literaturoznawczej wiedzy antropologów i ich znajomości warsztatów literackich jest uchwytnie w literaturze z zakresu metod badań jakościowych, która pokazuje, że wiele spośród kategorii analitycznych i narzędzi badawczych wykorzystywanych podczas badań empirycznych, a także na etapie analitycznego opracowywania wyników badań ma literaturoznawczy rodowód. Przykładem jest książka pt. *Interpretation and method. Empirical research methods and the interpretive turn* (Schwartz-Shea, Yanow 2006), w której zestawiono techniki o proveniencji filologicznej składające się na antropologiczny warsztat wykorzystywany w analizach dyskursywnych form życia społecznego:

analizę konwersacyjną, krytyczną analizę teoretyczną, analizę dyskursu politycznego; krytyczną analizę dyskursu, analizę dramaturgiczną, etnograficzną semantykę, historię życia, analizę metafory, analizę narracji, historię mówioną (*oral history*), analizę opowiadanej historii (*story telling*) (Yanow, Schwartz-Shea 2006, s. xx).

Eksperymentowanie z piśmiennictwem antropologicznym jest postrzegane w nurcie badań jakościowych jako alternatywa dla modernistycznie sprofilowanego pisania, które w antropologii było zdominowane przez konwencję (błędnie określaną w literaturze przedmiotu jako gatunek) nazywaną realizmem etnograficznym (zob. Majbroda 2015, s. 58). Pojawienie się w dyscyplinie nowych form utrwalania i przekazu zarówno wiedzy antropologicznej, jak i doświadczeń związanych ze sferą *praxis* jest uważane za konsekwencję przemian zainicjowanych przez ruch *writing culture*, wzmacnianych i rozwijanych wraz z kolejnymi zwrotami dyscypliny (literackim, interpretatywnym, doświadczeniowym, performatywnym). Eksperymentowanie z gatunkami, konwencjami oraz stylami antropologicznej komunikacji można widzieć jako krytyczną odpowiedź na tradycyjne piśmiennictwo reprodukcujące modele dominacji i podporządkowania (zob. Marcus 2015, s. 35–52). Jednocześnie poszukiwanie nowych środków dyscyplinowej ekspresji może budzić

uzasadnione obawy przed estetyzacją analizy badanych zjawisk i ich reprezentacji. Paul Atkinson i Sara Delamont deklarują, że popierają „zasadę krytycznej refleksji nad konwencjami, poprzez które rekonstruowane są światy i działania społeczne”, ale jednocześnie podkreślają:

Niemniej ostrzegamy przed całościową akceptacją kryteriów estetycznych przy rekonstruowaniu życia społecznego. W wielu kontekstach istnieje niebezpieczeństwo sprowadzania różnych rodzajów działania społecznego do jednej formy estetycznej – co jest pośrednio dowartościowaniem autorskiego głosu badacza społecznego – i przekształcania społecznie podzielanych i kształtowanych kulturowo zjawisk w tematykę niezróżnicowanego, ale ezoterycznego gatunku literackiego (Atkinson, Delamont 2010, s. 259).

Obawy przed sprowadzeniem praktyki antropologicznej do „tkania tekstualnych gobelinów inspirowanych tubylczymi wzorami” pojawiło się w środowisku antropologicznym już w momencie inicjowania debaty wokół jej eksperymentalnego momentu, którego ważnym nośnikiem okazał się zwrot literacki (Scholte 1987, s. 44). Na jeszcze inny aspekt nieuprawnionego mieszania porządków – opisywania antropologii jako praktyki literackiej z jej celem, jakim w kontekście reorientacji na kategorie literaturoznawcze miałyby być ocalenie antropologii przez literaturę – zwracał uwagę Johannes Fabian (2000, s. 245–264).

Dyskusja dotycząca pułapki poruszania się przedstawicieli nauk społecznych na poziomie tekstu i dyskursu jest wciąż aktualna. Katherine Verdery rozpoczyna swój artykuł pt. *The Cold War is not a trope* słowami:

Czasem słyszę kolegów mówiących o „zimnej wojnie”, jakby to była tylko przenośnia, a nie konkretna rzeczywistość, w której uczestniczą konkretne instytucje, przepływają pieniądze, organizacje, a także osoby, takie jak uczeni i politycy; wszyscy powiązani ze sobą konkretnymi relacjami społecznymi (Verdery 2016, s. 447).

W polskiej antropologii podobną krytykę reorientacji antropologii na „przedsięwzięcia tekstowe” formułuje np. Michał Buchowski, podkreślając, że:

Antropologia powinna badać podmioty uwikłane w procesy dziejowe, a nie poszukiwać inwariantnych cech kultury pozbawionych sprawstwa jednostek. Praktyka i kultura to nie tylko narracja czy tekst, to także pole zmagania i bezustannych negocjacji sensów ludzi i grup społecznych różnie usytuowanych w hierarchii oraz wyposażonych w odmienną moc sprawczą w kształtowaniu praktyki i społecznych o niej wyobrażeń (Buchowski 2012, s. 28).

Wypowiedź antropologa staje się czytelniejsza w kontekście sytuacji dyscypliny w latach 90. i na początku XXI wieku. Przegląd pojawiających się wówczas publikacji pokazuje bowiem, że jedną z jej wyraźniejszych tendencji była reorientacja na tekst: utwory literackie, prace historyczne, publikacje etnologiczne, które stanowiły zmetaforyzowany teren zapośredniczonej w literaturoznawstwie obserwacji. Rozpoznanie to nie dotyczy, rzecz jasna, całej rodzimej dyscypliny, a zaledwie pewnego jej nurtu określanego zwykle mianem antropologii refleksyjnej bądź antropologii literackiej. Literatura była lub wciąż jest terenem antropologicznej obserwacji m.in.

w publikacjach Grażyny Kubicy (2006), Joanny Tokarskiej-Bakir (2008), Wojciecha Burszty (1996, 2015), Waldemara Kuligowskiego (2001), Mariusza Czubaja (2010) czy też Dariusza Czai (2013). Nie oznacza to jednak ograniczania praktyk antropologicznych do „przedsięwzięcia literackiego”; pokazuje raczej, iż nieusuwalnym elementem dyscypliny *praxis* jest namysł nad adekwatnością treści niezbędnych do przedstawienia skomplikowanych relacji, determinant i kontekstów zjawisk, procesów oraz praktyk społeczno-kulturowych, które diagnozujemy i wyjaśniamy w ramach antropologii.

ZAKOŃCZENIE

Na zakończenie zawartych w tym tekście rozważań o kontekstach i konsekwencjach reorientacji antropologii społeczno-kulturowej na wyobraźnię literaturoznawczą, która pozwoliła dyscyplinie przemyśleć zarówno własne dziedzictwo, ograniczenia i możliwości poznawcze, jak i dotychczasowe praktyki badawcze, warto mieć na uwadze, że klasyczne publikacje minionych dekad, które przytacza się zwykle w kontekście ruchu *writing culture*, przyniosły rozpoznania o uniwersalnym zasięgu i treści. Rozpoznania te przekraczają dyskusje toczone tak wokół kryzysu reprezentacji – przedstawienia, jak wyzwającego dla dyscypliny momentu eksperymentalnego, w którym zaczęły powstawać nowe, otwierające etnografie. W wypowiedziach antropolożek i antropologów formułowanych po latach, wynikających z obserwacji zmian zachodzących w dyscyplinie ostatnich dekad, pojawiają się rozpoznania podkreślające, że bez względu na krytyki formułowane wobec pewnych luk w dziedzictwie *writing culture*, niedostateczne wyeksponowanie w nim politycznego wymiaru praktykowania antropologii oraz poznawczych interesów różnych nurtów antropologicznych, np. feministycznych (por. Behar, Gordon red. 1995), pokazuje ono, że podstawową cechą dyscypliny powinna być jej adekwatność. Rozpoznanie to stanowi przewodnią myśl zawartą w abstrakcie książki *Critical anthropology now: Unexpected contexts, shifting constituencies, changing agendas* (1999), na skrzydełku której czytamy o latach 80. jako czasach pojawienia się „godnej uwagi infuzji prowokujących nowych stylów krytycznego myślenia w amerykańskim środowisku akademickim”, i książce *Writing culture*, która „głęboko zakwestionowała podstawowe założenia dotyczące charakteru reprezentacji, opisu, podmiotowości i obiektywizmu” (tamże). Jednocześnie dowiadujemy się, że „jednym z długotrwałych dziedzictw tej klasycznej publikacji jest zmieniająca się natura antropologicznej praktyki badawczej, która jest wyraźnie przedstawiona w tej książce” (Marcus red. 1999). W podobnym tonie, choć w odmiennym kontekście teoretycznym i badawczym, odwołuje się do wspomnianego dziedzictwa Kim Fortun (2015, s. 119), przekonując, że uprawianie współczesnej etnografii w późnym industrializmie, historycznym okresie charakteryzującym się „wyczerpanymi paradygmatami i nieustanną gadaniną nowych mediów” (tamże) potrzebuje dyscypliny, która będzie w stanie sprostać nie tylko współczesnym wyzwaniom świata, ale także tym przyszłym. Jak argumentuje Fortun:

W duchu *Writing Culture* wymaga to etnografii dostosowanej do jej czasów. Wymaga także, aby etnografia była „pętlą”, wykorzystując techniki etnograficzne w celu dostrzeżenia dyskursywnych zagrożeń i luk w określonej domenie problemowej, tak, aby reagowanie i kreatywność w tej dziedzinie prowokowały nowe artykulacje, uczestnicząc w pojawiających się realiach. W ten sposób etnograficzne doświadczanie zwraca się w stronę etnograficznego zaangażowania. Ten rodzaj etnografii współpracuje z interlokutorami w celu aktywacji nowych idiomów i sposobów angażowania świata. To jest aktywizm otwarty na przyszłości, których nie można sobie jeszcze wyobrazić (tamże).

Jedną z istotniejszych lekcji ruchu *writing culture* jest dzisiejsze przekonanie antropolożek i antropologów, że niezwykle ważną cechą antropologii społeczno-kulturowej jest jej umiejętność dostosowywania poznania i dyscyplinowej *praxis* do zmieniających się kontekstów zewnętrznych (zatem jej przydatność – *relevance*), a także mnożenie nowych artykulacji rzeczywistości zamiast sprowadzania ich do społecznego konsensusu. Bez wielkiej przesady można by też powiedzieć, że aktualna antropologia rozumiana jako „humanistyka w działaniu” wprawia w społeczny ruch teorie i pojęcia o filozoficznym i literaturoznawczym rodowodzie, testując je w przestrzeni publicznej, wśród ludzi i zjawisk, które interpretuje. Koresponduje to z założeniami antropologii interpretatywnej, która podkreśla polityczną i etyczną wagę „decentralizacji perspektyw” oraz strategii „przepracowywania”, „renegocjowania”, „wyobrażania sobie na nowo” w procesie wyraźnie „wielocentrowego” ujmowania poznawanej rzeczywistości (Geertz 2004, s. 149). Nowe wrażliwości antropologiczne zaświadcza, że zarówno dyscyplinowa *praxis*, jak i antropologiczne praktyki pisania są osadzone w wielu kontekstach. Tak, jak nie istnieją przezroczyste etnografie, tak też niemożliwe jest praktykowanie antropologii bez krytycznej analizy tych kontekstów i aksjologicznego zaangażowania oraz nieustannej refleksji etycznej; bez świadomości moralnych implikacji poznania.

LITERATURA

- Antropologia... 2014, Antropologia społeczno-kulturowa po Writing Culture. Kontynuacje, dylematy, perspektywy, *Zeszyty Etnologii Wrocławskiej*, t. 21, nr 2, s. 154. [http://www.zew.uni.wroc.pl/?2014-2\(21\),49](http://www.zew.uni.wroc.pl/?2014-2(21),49), dostęp 3.06.2017.
- Asad Talal 1973, *Anthropology and the colonial encounter*, Itaka Press, London.
- Atkinson Paul, Delamont Sara 2010, Perspektywy analityczne, [w:] N. Denzin, Y. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 257–284.
- Barański Janusz 1999, Koniec etnologii czy koniec wieku etnologii? Garść wróżb u progu nowego wieku, *Konteksty. Polska Sztuka Ludowa*, t. 53, nr 4, s. 96–105.
- Behar Ruth 1994, *Translated woman. Crossing the border with Esperanza's story*, Beacon Press, Boston.
- Behar Ruth, Gordon Deborah (red.) 1995, *Woman Writing Culture*, Berkeley, University of California Press.
- Bernstein Richard 2015, *Odnowa teorii społecznej i politycznej*, tłum. J. Grzymiski, M. Kassner, A. Orzechowski, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław.
- Brocki Marcin 2008, *Antropologia – literatura – dialog – przekład*, Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej, Wrocław.

- 2013, *Antropologia społeczna i kulturowa w przestrzeni publicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- 2014, *Writing Culture, czyli rewolucja-widmo*, *Zeszyty Etnologii Wrocławskiej*, t. 21, nr 2, s. 29–37.
- Buchowski Michał 2008, *Widmo orientalizmu w Europie. Od egzotycznego Innego do napiętnowanego swojego*, *Recykling Idei*, nr 10, s. 98–107.
- 2012, *Etnologia polska: historie i powinowactwa*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań.
- Buliński Tarzycjusz, Kairski Mariusz (red.) 2011, *Teren w antropologii. Praktyka badawcza we współczesnej antropologii kulturowej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Burszta Wojciech 1996, *Czytanie kultury. Pięć szkiców*, IEiAK UAM w Poznaniu, Łódź.
- 2004, *Różnorodność i tożsamość: antropologia kulturowa jako refleksyjność*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- 2015, *Preteksty*, Katedra Wydawnictwo Naukowe, Gdańsk.
- Carrithers Michael 1990, *Is anthropology art or science?*, *Current Anthropology*, vol. 31, nr 3, s. 263–282.
- Červinková Hana, Gołębnik Barbara (red.) 2010, *Badania w działaniu. Antropologia i pedagogika zaangażowane*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław.
- Clifford James 1980, *Fieldwork, reciprocity and the making of ethnographic texts: The example of Maurice Leenhardt*, *Man*, vol. 15, nr 3, s. 518–532.
- 1981, *On ethnographic surrealism*, *Comparative Studies on Society and History*, vol. 23, nr 4, s. 539–564.
- 1983, *On ethnographic authority*, *Representations*, nr 2, s. 118–146.
- 1988, *The predicament of culture. Twentieth-century ethnography, literature and art*, Harvard University Press, Cambridge.
- 2003, *On the edges of anthropology (interviews)*, Prickly Paradigm Press, Chicago.
- Clough Patricia 1998, *The end(s) of ethnography: From realism to social criticism*, Peter Lang, New York.
- Cusset Francoise 2008, *French theory. How Foucault, Derrida, Deleuze & Co. transformed the intellectual life of the United States*, University of Minnesota Press, Minneapolis, London.
- Czaja Dariusz 2004, *Sygnatura i fragment. Narracje antropologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- 2013, *Znaki szczególnie. Antropologia jako ćwiczenie duchowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Czaplicki Przemysław 2016, *Poruszona mapa. Wyobrażenia geograficzno-kulturowa polskiej literatury przełomu XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Czubaj Mariusz 2010, *Etnolog w Mieście Grzechu. Powieść kryminalna jako świadectwo antropologiczne*, Wydawnictwo Oficynka, Gdańsk.
- Davidson Andrew, Hockey Jenny, Allison James (red.) 1997, *After writing culture. Epistemology and praxis in contemporary anthropology*, Routledge, London.
- Denzin Norman, Lincoln Yvonne 2010, *Wprowadzenie. Dziedzina i praktyka badań jakościowych*, [w:] N. Denzin, Y. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Denzin Norman, Lincoln Yvonne (red.) 2010, *Metod badań jakościowych*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Dohnal Wojciech 2013, *Od polityki pierwotnej do postpolityki. Z dziejów anglosaskiej antropologii politycznej*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań.
- Domańska Ewa 2007, „Zwrot performatywny” we współczesnej humanistyce, *Teksty Drugie*, nr 2, s. 48–61.
- Fabian Johannes 2000, *Dilemmas of critical anthropology*, [w:] *Time and the work of anthropology. Critical essays 1971–1991*, Harwood Academic Publishers, Amsterdam, s. 245–264.

- Ferraro Gary, Andreatta Susan 2010, *Cultural anthropology: An applied perspective*, Thompson Wadsworth, Belmont.
- Fish Stanley 1994, *There's no such thing as free speech... and it's a good thing, too*, Oxford University Press, New York–Oxford.
- Fortun Kim 2015, Ethnography in late industrialism, [w:] O. Starn (red.), *Writing culture and the life of anthropology*, Duke University Press, London, s. 119–136.
- Foucault Michel 1984, What is Enlightenment?, [w:] P. Rabinow (red.), *The Foucault reader*, Pantheon Books, New York, s. 32–50.
- Gandhi Leela 2008, *Teoria postkolonialna. Wprowadzenie krytyczne*, tłum. J. Serwański, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Geertz Clifford 2000, *Dzieło i życie*, tłum. E. Dżurak, S. Sikora, Wydawnictwo KR, Warszawa.
– 2004, *Zastane światło*, tłum. Z. Pucek, Universitas, Kraków.
– 2005a, Opis gęsty: w poszukiwaniu interpretatywnej teorii kultury, [w:] tenże, *Interpretacja kultur. Wybrane eseje*, tłum. M.M. Piechaczek, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 1747.
– 2005b, *Wiedza lokalna. Dalsze eseje z zakresu antropologii interpretatywnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Glinka Beata, Hensel Przemysław 2012, Pułapki i dylematy w badaniach jakościowych, [w:] D. Jemielniak (red.), *Badania jakościowe*, t. 1, *Podejścia i teorie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Gosk Hanna, Kraskowska Ewa (red.) 2013, *(P)o zaborach, (p)o wojnie, (p)o PRL. Polski dyskurs postzależnościowy dawniej i dziś*, Universitas, Kraków.
- Gough Kathleen 1968, Anthropology: child of imperialism, *Monthly Review*, vol. 19, nr 11, s. 12–27.
- Guba Egon, Lincoln Yvonne 2009, Kontrowersje wokół paradygmatów, sprzeczności i wyłanianie się zbieżności, [w:] N. Denzin, Y. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Heintz Christophe 2010, Ethnographic cognition and writing culture, [w:] O. Zenker, K. Kumoll, (red.), *Beyond writing culture: Current intersections of epistemologies and representational practices*, Berghahn Books, Oxford, s. 139–162.
- Hymes Dell (red.) 1972, *Reinventing anthropology*, Pantheon Books, New York.
- Ingold Tim 2017, Anthropology contra ethnography, *Hau: Journal of Ethnographic Theory*, vol. 7, nr 1, s. 21–26.
- Kaniowska Katarzyna 1995, Czy trudno dziś być antropologiem?, *Lud*, t. 78, s. 279–291.
– 1999a, *Opis. Klucz do rozumienia kultury*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Łódź.
– 1999b, Antropologia wobec postmodernizmu, [w:] A. Paluch (red.), *Transformacja, ponowoczesność wokół nas i w nas*, Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej, Wrocław, s. 11–26.
– 2009, Heurystyczna wartość wiedzy antropologicznej, [w:] A. Pomieciński, S. Sikora (red.), *Zanikające granice. Antropologizacja nauki i jej dyskursów*, Biblioteka Telgte, Poznań, s. 19–42.
- Kostera Monika, Krzyworzeka Piotr 2012, Etnografia, [w:] D. Jemielniak (red.), *Badania jakościowe. Podejścia i teorie*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 167–188.
- Kubica Grażyna 2006, *Siostry Malinowskiego, czyli kobiety nowoczesne na początku XX wieku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
– 2013, Wytaczanie granic między nauką a literaturą: proza etnograficzna, [w:] G. Kubica, H. Rusek (red.), *Granice i pogranicza: państw, grup, dyskursów. Perspektywa antropologiczna i socjologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Kuligowski Waldemar 2001, *Antropologia refleksyjna. O rzeczywistości tekstu*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
– 2016, Dziedzictwo Writing Culture, [w:] tenże, *Defamiliaryzatorzy. Źródła i zróżnicowanie antropologii współczesności*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 307–311.

- Lather Patti, Smithies Christine 1997, *Troubling the angels: Women living with HIV/AIDS*, Westview, Colorado.
- Loomba Ania 2011, *Kolonializm/Postkolonializm*, tłum. N. Bloch, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Lubaś Marcin 2003, *Rozum i etnografia. Przyczynek do krytyki antropologii postmodernistycznej*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.
- 2014 Writing Culture i spór o kształt krytyki wiedzy, *Zeszyty Etnologii Wrocławskiej*, t. 21, nr 2, s. 39–65.
- Majbroda Katarzyna 2011, Antropologia interpretatywna Clifforda Geertza – ucieczka dyscypliny w tekstowy świat?, [w:] A. Szafrński (red.), *Clifford Geertz a hybrydowa wersja antropologii interpretacyjnej*, Wydawnictwo KUL, Lublin, s. 49–80.
- 2013a, Drogi wiedzy w antropologii społeczno-kulturowej po zwrocie ku sensoryczności i niedyskursywnemu doświadczaniu rzeczywistości, *Lud*, t. 97, s. 17–38.
  - 2013b, Na pograniczu antropologii i literatury. Samo(roz)poznanie jako konsekwencja zwrotu literackiego w antropologii społeczno-kulturowej [w:] G. Kubica, H. Rusek (red.), *Granice i pogranicza: państw, grup, dyskursów... Perspektywa antropologiczna i socjologiczna*, Katowice, s. 87–104.
  - 2014, Between science and literature: the literary turn in socio-cultural anthropology, [w:] A. Posern-Zieliński, L. Mróz (red.) *Middle Grounds, ambiguous frontiers and intercultural spaces*, Instytut im. Oskara Kolberga, Poznań, s. 193–214.
  - 2015, Wpływ zwrotu interpretatywnego na metody badań jakościowych, czyli remodelowanie antropologicznych praktyk badawczych pod wpływem kategorii literaturoznawczych, *Zeszyty Etnologii Wrocławskiej*, t. 22, nr 1, s. 45–68. http://www.zew.uni.wroc.pl/files/zew22_majbroda.pdf, dostęp 12.06.2017.
  - 2016a, *Clifford Geertz's interpretive anthropology: Between text, experience and theory*, Peter Lang, Frankfurt am Main.
  - 2016b, Postmodernistyczne otwarcie w polskiej antropologii społeczno-kulturowej. Projekt urzeczywistniony?, *Lud*, t. 100, s. 161–184.
- Manganaro Marc 1990, Textual play, power, and cultural critic: An orientation to modernist anthropology, [w:] M. Manganaro (red.), *Modernist anthropology: From fieldwork to text*, Princeton University Press, Princeton, s. 3–50.
- Marcus George 1980, Rhetoric and the ethnographic genre in the anthropological research, *Current Anthropology*, vol. 21, nr 4, s. 507–510.
- 2015, The legacies of writing culture and the near future of the ethnographic form: A sketch, [w:] O. Starn (red.), *Writing culture and the life of anthropology*, Duke University Press, London, s. 35–51.
- Marcus George (red.) 1999, *Critical anthropology now: unexpected contexts, shifting constituencies, changing agendas*, School of American Research Press, Santa Fe.
- Marcus George, Clifford James 1985, The making of ethnographic texts: A preliminary report, *Current Anthropology*, vol. 26, nr 2, s. 267–271.
- Marcus George, Fischer Michael 1999, *Anthropology as cultural critique: An experimental moment in the human sciences*, University of Chicago Press, Chicago.
- Marcus George, Rabinow Paul, Rees Tobias, Faubion James (red.) 2008, *Designs for an anthropology of the contemporary*, Duke University Press, Durham–London.
- Markowski Paweł M. 2013, *Polityka wrażliwości. Wprowadzenie do humanistyki*, Wydawnictwo Universitas, Kraków.
- Markowski Michał P., Nycz Ryszard (red.) 2012, *Kulturowa teoria literatury Główne pojęcia i problemy*, Wydawnictwo Universitas, Kraków.
- Myerhoff Barbara 1978, *Number our days*, Dutton, New York.
- Nycz Ryszard, Walas Teresa (red.) 2012, *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, inspiracje*, Wydawnictwo Universitas, Kraków.

- Nycz Ryszard 2015, Wstęp, [w:] R. Nycz, A. Łebkowska, A. Dauksza (red.), *Kultura afektu – afekty w kulturze. Humanistyka po zwrocie afektywnym*, IBL PAN Wydawnictwo, Warszawa, s. 7–24.
- Nycz Ryszard (red.) 2011, *Kultura po przejściach, osoby z przeszłością. Polski dyskurs postzależnościowy – konteksty i perspektywy badawcze*, Universitas, Kraków.
- Ortner Sherry 2016, Dark anthropology and its others, *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, nr 6 (1), s. 47–73.
- Poewe Karla 1996, Writing culture and writing fieldwork: The proliferation of experimental or experiential ethnographies, *Ethnos. Journal of Anthropology*, vol. 61, s. 177–206.
- Pomiciński Adam, Sikora Sławomir (red.) 2009, *Zanikające granice. Antropologizacja nauki i jej dyskursów*, Biblioteka Telgte, Poznań.
- Pratt Mary Louis 1992, *Imperial eyes: Travel writing and transculturation*, Routledge, London.
- Rabinow Paul 1999, Wydarzenia są faktami społecznymi, [w:] M. Buchowski (red.), *Amerykańska antropologia postmodernistyczna*, Instytut Kultury, Warszawa, s. 88–122.
- 2003, *Anthropos today. Reflections on modern equipment*, Princeton University Press, Princeton.
- Rakowski Tomasz 2009, *Łowcy, zbieracze, praktycy niemocy*, Wydawnictwo Słowo/Obraz terytoria, Gdańsk.
- 2011, Teren, czas, doświadczenie. O specyfice wiedzy antropologicznej po zwrocie krytycznym, [w:] T. Buliński, M. Kairski (red.), *Teren w antropologii. Praktyka badawcza we współczesnej antropologii kulturowej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 131–150.
- Rakowski Tomasz (red.) 2013, *Etnografia/Animacja/Sztuka: nierozpoznane wymiary poznania kulturowego*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa.
- Said Edward 2009, *Kultura i imperializm*, tłum. M. Wyrwas-Wiśniewska, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Scholte Bob 1987, Literary turn in anthropology, *Critique of Anthropology*, nr 7, s. 33–47.
- Sokolewicz Zofia 2011, „Moje życie naukowe można sprowadzić do próbowania kolejnego klucza z wielkiego pęku, który dała mi teoria poznania”. Odpowiedzi na pytania Zbigniewa Jasiewicza, *Lud*, t. 95, s. 303–354.
- Starn Orin (red.) 2015, *Writing culture and the life of anthropology*, Duke University Press, London.
- Tokarska-Bakir Joanna 2008, *Legends of blood. Anthropology of judgment*, W.A.B., Warszawa.
- Tyler Steven 1987, *The unspeakable. Discourse, dialogue, and rhetoric in the postmodern World*, University of Wisconsin Press, Madison.
- Verdery Katherine 2016, The Cold War is not a trope, *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, vol. 6, nr 2, s. 447–451.
- Yanow Dvora, Schwartz-Shea Peregrin 2006, *Introduction*, [w:] D. Yanow, P. Schwartz-Shea (eds.), *Interpretation and Method: Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*, Routledge, New York.

KATARZYNA MAJBRODA

NEW POLICIES OF SENSIVITY
OF THE SOCIO-CULTURAL ANTHROPOLOGY IN THE CONTEXT
OF A LEGACY OF WRITING CULTURE MOVEMENT

Key words: interpretive anthropology, literary turn, new sensitivity,
praxis, writing culture

The aim of this article is to rethink and simultaneously to enrich previous reflections about contexts and consequences of the literary, textual and interpretive turn, which took place in the history of socio-cultural anthropology re-oriented to the literary science and philological imagination. The text reconsid-

ers the 'writing culture' movement seen from the perspective of more than three decades, focusing on three aspects. Firstly, this is the so-called new sensitivity which continuation we can observe presently in the so-called new humanities, in the post-independence, postcolonial studies, as well as engaged anthropology and action research.

Secondly, presenting the consequences of the emergence of literary imagination in the anthropology at the level of epistemology and theory, the text is calls for defining the discipline as a humanity in action. Thirdly, the text presents the influence of the 'writing culture' movement on remodelling research practices embedded in the empirical methods of qualitative research. Undertaking her reflections in the context of the crisis of socio-cultural anthropology launched at the turn of the 1960s and 70s, the author shows its political and social contexts. The significant aspect is that so-called experimental moment in anthropology has not been limited only to focusing by anthropologists on 'literary undertaking', but it has been a part of a permanent legacy of the discipline which has contributed to its critical self-reflection.

K.M.

Adres Autorki:

Dr Katarzyna Majbroda

Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej UWr

ul. Szewska 50/51, 50-139 Wrocław

E-mail: katarzyna.majbroda@uwr.edu.pl